

Dichters & Denkers

OEK DE JONG
Pier en oceaan
Atlas Contact, 816
blz., € 39,95

Het gaat niet om mij

Soms moet je jezelf er even aan herinneren dat *Pier en oceaan*, het magnum opus van Oek de Jong, daadwerkelijk door iemand geschreven is. Voor een boek dat barst van de ambitie cijfert De Jong zichzelf continu weg.

Door Joost de Vries

Bij Oek de Jongs vorige roman, *Hokwerda's kind* (2003), kreeg je het idee dat het schrijven met hem op de loop was gegaan. De roman opende met het soort poëtisch beeld waarvan je weet: hier komt een episch verhaal. Keer op keer gooit de stuurse, potige Hokwerda zijn dochtertje Lin over het manshoge riet de Dokkumer Ee in. Ze landt met een harde plons, het doet haar pijn, maar ze blijft doorgaan. In hun spel, hun intimiteit, hun onbezonnenheid sluimert het omineuze. 'Ze was zo licht, ze bewoog zich zo licht en gemakkelijk. Het leven had nog niets van zijn zwaarte in haar achtergelaten, zwaarte die hij zelf begon te voelen.'

Maar het werd niet episch: De Jong presenteerde alle elementen voor een groots verhaal,

Oek de Jong legt
zichzelf geen
strobreed in de weg

de Dreverhave-
achtige vader, de
dochter die zich
uit zijn schaduw
moet werken,
haar Opkomst &
Ondergang waarin

ze haar bestaan als toptafeltennisser moet inruilen voor dat van winkelmeisje in Amsterdam, een liefdesleven dat naar het moorddadige overslaat, maar het bleef klein. Na de scène aan de Ee verdween haar vader nagenoeg uit beeld, net als het pingpongen, en las het boek alsof De Jong Lins seksleven met de booreilandmedewerker Henri ontdekte en dat niet meer los kon laten. In een interview vertelde Oek de Jong later dat het hem had verbaasd, dat hij dat kon, zo expliciet over lust en seks schrijven – het pakte hoe dan ook prachtig uit: zelden werden de gekte, de jaloezie, de lust en angst van een nieuwe liefde zo drukkend beschreven, zelden keek een personage zo boos en zo verlangend tegelijk, en boos vanwege dat ontoombare verlangen, naar een man van wie ze wist dat hij eigenlijk niet goed genoeg voor haar was.

Het is niet alleen het spel in het water dat *Hokwerda's kind* verbindt met het pas verschenen *Pier en oceaan*, een tombe van een roman, een elegie van het verdwenen provinciale familieleven van de jaren vijftig en zestig op achthonderd bladzijden. Het is juist dat boze en bange. *Pier en oceaan* begint met een proloog (van 95 bladzijden) waarin op een zomerse dag in 1952 de hoogzwangere Dina Houttuyn haar kamer in Breda in een opvliegeling ontvlucht en de trein neemt naar haar thuisstad Amsterdam. Meteen als ze haar kamerdeur uit komt dringt de buitenwereld zich aan haar op: in de gang flasht haar oudere hospita haar door expres, pestend, haar peignoir open te laten vallen ('De hangende borsten, met tepelhoven die zo groot waren dat ze iets schunnigs hadden, de grote navel, diep verzonken in het vlees, van haar gewelfde buik. Een woeste bos zwart schaamhaar hing langs haar dijen naar beneden – als een baard'). In de trein valt een in het zwart geklede vrouw met een rozenkrans haar lastig ('Ze hield het niet meer om niet te praten') met suggestieve vragen en opmerkingen over haar ronde buik. 'Schuip het al?' (...) 't Zijn de jongens die het hardste schuppen. In de buik doen ze hun moeder al pijn.' In Amsterdam pest haar oudere broer haar met haar kunstgebit, een gebit dat ze nooit wilde, maar de tandarts drong het haar op – en ze had de kracht niet

zich te verzetten. Aan het strand in Bloemendaal wordt ze eerst betutteld door haar godvrezende ouders en loopt ze daarna haar voormalige afdelingschef tegen het lijf, Elena, met wie ze een korte lesbische affaire had. Dina weet nog steeds niet of het tegen haar zin was of niet, ze durft zichzelf de vraag niet te stellen of ze van Elena genoot of niet.

Net als Lin is Dina het type persoon dat alles overkomt, dat het niet lukt weerstand te bieden tegen haar omgeving. Ze ziet steeds dingen die ze niet wil zien, krijgt informatie die ze niet wil hebben, hoort dingen die ze niet wil weten. Ze vindt mensen continu onaangenaam ruiken. De vader van haar kind, Lieuwe, merkt dat telkens als hij haar weer ziet (hij vervult zijn dienstplicht) ze aan hem moet wennen en dat ze moeite heeft te vertellen wat ze precies heeft meegemaakt, behalve dat het 'intens' was. Jaren later heeft ze geen zin om naar een feestje te gaan en vraagt haar zoontje Abel, de werkelijke hoofdpersoon van de roman, wat er is. Het hoge woord komt eruit, in een zin die eigenlijk alles opsomt wat haar dwarszit: 'Ik weet gewoon niet wat ik moet tussen al die mensen.' Net als Lin is Dina de vleesgeworden onverzoenbaarheid met het leven.

Het draait in *Pier en oceaan* niet om het verhaal maar om de aaneenschakeling van levende beelden, levende emoties

Ondanks de achthonderd bladzijden is ook *Pier en oceaan* geen episch boek, zoals het ook geen familiegeschiedenis is vol onthullingen, lijken in de kast, grote verhalen of grote drama's. Er is geen overkoepelende spanningsboog, geen zware thematiek. *Pier en oceaan* is niets meer of minder dan de beleving van Abel Roorda's jeugd, gevangen in geuren, gevoelens, in losse herinneringen, zo naturalistisch mogelijk verteld, zo helder mogelijk opgeschreven. Jonathan Franzen pocht bij het schrijven van *Freedom* alle 'te mooie zinnen' weg te strepen, omdat ze de lezer in de weg zouden zitten het verhaal te volgen (je moet wel heel veel boeken verkocht hebben om zoiets te durven zeggen); De Jong gaat net zo zeer mooischrijverij uit de weg, met als verschil dat *Pier en oceaan* niet om het verhaal draait maar om de aaneenschakeling van levende beelden, levende emoties die een mens kenmerken, van de woedende schaamte van moeder Dina die zich vanwege haar zonde (ongetrouwd zwanger) aan de voeten van de ouderlingen van haar ouders kerk om vergiffenis moet bidden, tot haar zoon Abel die bijna twintig jaar later op een boot seks heeft met een meisje dat hij amper kent, als de ultieme manier om afstand te nemen van zijn familie, want dit

was 'een meisje van een andere stam'. Natuurlijk kun je *Pier en oceaan* ook zien, zoals de achterflap suggereert, als een weergave van een verdwenen tijd, de burgerlijke jaren vijftig en zestig. Je doet het boek daarmee te kort: daarvoor zijn de ervaringen van de opgroeiende Abel te universeel. Maar in alle beelden komt een duidelijk beeld naar voren van een homogeen milieu, waar alles wat anders is met grote ogen wordt bekeken. Een lerares Frans is hoogst uitzonderlijk omdat ze een Tibetaanse broek draagt – Abel weet niet waar hij moet kijken. Sociale uitvliegers, financieel of kosmopolitisch, zijn er nauwelijks, maar stiekem koesteren de mensen hun ervaringen met de grote wereld. De Jong vangt het in kleine vignetten, bijvoorbeeld als Abel in de auto met de ouders van zijn vriendinnetje zit:

"Pappa kan af en toe een auto lenen van de garage. Hij doet daar de tuin. Zo kan hij zijn autorijden ook wat bijhouden. In Indië heeft hij allemaal hoge officieren rondgereden."

Het meisje boog zich naar voren.

"Ja toch, pappa, in Indië heb jij toch allerlei officieren rondgereden?"

"Hoge omes", riep meneer Wisse.

Het was het enige wat hij erover kwijt wilde.

Meer hoeft De Jong niet schrijven, die term

'hoge omes', of nog beter, het plezier van meneer Wisse om die term te gebruiken, zegt alles: hij reed niet alleen hoge officieren rond, nee, hij reed 'hoge omes' rond. Mondjesmaat komt de wereld buiten Nederland het leven binnen: de moord op Kennedy is het eerste wat Abel van buiten de grenzen verneemt (al vermoed ik dat de foto's die De Jong beschrijft pas later openbaar werden), maar het verandert weinig. Abel kijkt op tegen de voorzitter van de schoolclub die spreekt over de 'verkalkte structuren in de maatschappij' en fantaseert over een Amsterdam vol 'chicks', ratelende stencilmachines waarop pamfletten werden gedrukt en happenings 'waarbij dingen in de brand werden gestoken'. Dingen, Abel kan zich niet helemaal voorstellen wat precies. Hij houdt zich bezig met een handtekeningenactie die de solidariteit van scholieren met de Tsjechoslowaakse bevolking moet demonstreren, maar een bladzijde verder staat Abel weer gewoon op zaterdagavond op de dansles, die onherroepelijk plaatsvindt in de gymzaal. 'Er werd gedanst op gym schoenen om de vloer niet te beschadigen.' Voorzover De Jong ironie toelaat in zijn schrijven is dit het: de manier waarop hij het idealistische met het alledaagse samenbrengt. Zo'n moment van ironie

is spaarzaam, zoals eigenlijk elke aanwezigheid van De Jong op de pagina's een zeldzaamheid is. Het is de vreemde paradox van een boek dat natuurlijk giert van ambitie (alleen al omdat het achthonderd bladzijden lang is, terwijl het op zeshonderd vast ook wel was gelukt) van een schrijver die zichzelf geen strobreed in de weg legt (het boek zit vol herhalingen; er zit een permanente intensiteit in, maar zonder echte pieken en dalen), maar die toch ook niet wil scoren met mooie metaforen, opvallende grappen, slimme woordgrappen. Het is de schrijver die zichzelf opzichtig wegcijfert, sorry-dat-ik-besta, de schrijver als martelaar – 'Het gaat om Abel', lijkt hij te willen zeggen, 'het gaat om Dina, het gaat niet om mij.'

Het gevolg daarvan is wel dat De Jong zich soms bedient van een bijna oubollige woordkeus – iets wat verschillende recensenten hem al verweten. Dina gaat 'bepakt en bezakt' op pad; Lieuwe merkt dat hij 'zoete broodjes heeft staan bakken'. Dat commentaar kan De Jong makkelijk wegwuiven door te zeggen dat het misschien oubollig klinkt, maar volledig gepast is wanneer het vertelperspectief ligt bij de personages uit die tijd; het is niet *hij* die denkt dat Dina 'bepakt en bezakt' op pad gaat, dat denkt ze zelf. Maar toch is die wat archaische taal bij De Jong geïnternaliseerd, want wanneer hij los van een personage schrijft gebruikt hij ook woorden als 'weldra', 'van kindsbeen', en 'de zwembroek spant om zijn lendenen'. Het is opmerkelijk hoezeer je je daaraan kunt ergeren, simpelweg omdat het de enige momenten zijn waarop je je ervan bewust bent dat *Pier en oceaan* daadwerkelijk door iemand is geschreven. Dat is het grote succes van de roman: dat het zo simpel en helder en vanzelfsprekend is wat daar op de bladzijden staat dat je bijna even vergeten was dat het kunst is.

Als *Pier en oceaan* een Bildungsroman is, dan is het dat niet doordat het personage een kantelmoment meemaakt, het type grote ervaring waardoor hij/zij *sadder* en *wiser* het volwassen leven in gaat. Abel Roorda heeft niet zo veel om over te klagen: geen armoede, geen kwaadaardige ouders. Hij groeit op in een beschermd milieu. Een typisch Nederlands, naoorlogs kind. Zijn Bildung bestaat eruit dat hij leert zijn eigen milieu te verlaten, eerst doordat hij met vrienden en later vriendinnetjes ontdekt dat hij ook buiten zijn gezin om kan functioneren, daarna dat hij ook buiten zijn sociale milieu om kan bestaan. Als kind verschuilt hij zich achter de benen van zijn moeder, probeert hij net als zij de wereld niet te hoeven ondergaan ('Vaak drong de buitenwereld maar half tot hem door'); als laat-adolescent ontdekt hij de weelde van het alleen zijn, in het donker, midden op zee, of op het strand. Het meisje van 'de andere stam' ziet hij als een tweede ontmoeting, omdat in tegenstelling tot zijn daadwerkelijke eerste keer er niemand bij is die hij kent, hij is alleen en doet iets wat niemand van hem weet. Hij bestaat, ook zonder de anderen. ♦

Marja Pruis Alles zien

M'n overbuurvrouw roept me. Ze heeft weer een pakketje voor me aangenomen. Ze is 95 en niet kapot te krijgen. Haar vest is rood, haar nagels heeft ze zalmkleurig gelakt.

'Kom even binnen', zegt ze.

'Nee', zeg ik, halsstarrig in haar deuropening halt houdend. 'Ik moet m'n boek afmaken.'

Als ik zoiets zeg moet ik altijd aan Oek de Jong denken. Na *Cirkel in het gras*, of misschien was het nog een boek erna, sloot hij zich op en ging nergens meer naartoe. Tegen iedereen zei hij dat hij zijn boek moest afmaken. In werkelijkheid was hij overspannen, en kreeg hij amper wat op papier.

M'n overbuurvrouw is overigens de enige tegen wie ik zoiets zeg. Ik denk namelijk dat het niet zo veel uitmaakt wat ik zeg. Hoor maar:

'Hoe is het nu met je moeder?' vraagt ze.

'Ja goed', zeg ik, speurend in haar halletje of het pakketje daar ligt.

Een tijdlang nam ze geen pakketjes meer voor me aan, omdat ik ze nooit kwam ophalen. Vroeger had ik geen overbuurvrouw maar een onderbuurvrouw, ook ongeveer negentig, die me iedere keer als ik de trap op liep staande hield voor een praatje. Als ik het zo opschrijf, lijkt het alsof ik een hekel aan haar had, maar dat is niet zo. Ze stond me een keer op te wachten in haar nachtjapon, de haren tot over de schouders los geschuierd. Zo moeten engelen eruitzien, dacht ik. Lief, wijs, en een beetje eng. Op een zomerse ochtend zat ze op haar balkon gehuld in directoire en zwarte bh De Sade te lezen, *De 120 dagen van Sodom*. Op haar ijskast lagen de recepten die ze voor me uitknipte, uit *De Telegraaf* en de *Avrobode*. Ik eet nog steeds met liefde bloemkoolsoep met gehaktballetjes. Dat is het verraderlijke van schrijven: alles wordt er zwaarder van, of groter. In één zin kun je iemand opvoeren en afserven tegelijkertijd. Terwijl het in werkelijkheid maar net is wat je eruit haalt, uit wat je ziet, en wat niet.

'Ik zie d'r niet zo veel meer', zegt m'n overbuurvrouw.

'Nee ach', zeg ik.

Ik wil niet over mijn moeder praten. Net zat ik nog gewoon naar een film te kijken, *Margot at the Wedding*. Nicole Kidman – heel eng als ze gaat huilen, omdat je dan ziet dat haar gezicht niet mee beweegt – speelt hierin een schrijfster, die er niet voor terugschrikt het liefdesleven van haar zus voor haar romans te plunderen. In een van de mooiste scènes slaat die zus, gespeeld door Jennifer Jason Leigh, het notitieboekje uit haar handen. 'Je gaat dit niet gebruiken!' schreeuwt ze. Ik moet echt m'n boek afmaken.

Het pakketje zal wel in de kamer liggen, onder de stoel die ze pal voor het raam heeft geschoven.

'Ik zie altijd alles', pleegt mijn overbuurvrouw te zeggen.

Oek de Jong is er toch maar weer mooi helemaal uit gekomen, uit die impasse. Hij heeft zelfs

'Het is wat hè', zegt m'n overbuurvrouw. 'Met dat boek, die tinten grijs'

naar eigen zeggen Tolstoj achter zich gelaten. Ik ben nu op een derde van deel één van *Pier en Oceaan*. Als hij zijn Dina op het Centraal Station van Amsterdam op een bankje doet plaatsnemen, schrijft hij: 'Ze rook de arbeider die naast haar zat, naar wie ze steeds wilde kijken, omdat hij anders was. Ze hoorde zijn krant ritselen, ze hoorde het geklepper van duivenvleugels in de stationskap en werd almaar triester zonder te begrijpen waarom.'

Ik zoek in *Anna Karenina* mijn favoriete duivenpassage op: 'Hij zag dit alles op een en hetzelfde moment: een kleine jongen draafde naar een duif toe en keek Lewin glimlachend aan; de duif vloog klapwiekend op, glanzend in de zon tussen de in de lucht tintelende stofjes sneeuw, en uit een venstertje woei de geur van versgebakken brood en de broodjes werden uitgestald. Dit alles tezamen was zo wonderlijk mooi, dat Lewin lachte en huilde van vreugde.'

Iedere schrijver moet het telkens opnieuw bedenken, hoe hij het gaat doen, wat hij weglaat.

'Het is wat hè', zegt m'n overbuurvrouw. 'Met dat boek, die tinten grijs.'

'Ach ja', zeg ik. Vanochtend had m'n zus – die nooit leest – er ook al over gebeld. Of ik 'die drie boeken' in huis had en voor haar wilde bewaren.

'Zelfs de sekswinkels verkopen er goed door', zegt ze.

Ze heeft kennelijk net als ik, net als iedereen, de avond ervoor naar *Pauw & Witteman* gekeken. 'De schrijfster zal wel lekker binnenlopen', probeer ik de boel af te ronden.

Boek boek boek, dacht Connie Palmen toen Ischa Meijer stierf. Boek boek boek, zoemt het almaar harder in mijn hoofd ook zonder dat er net iemand dood is.

'Schrijfster?' zegt m'n buurvrouw. 'Het is toch door die vent geschreven? Die daar ook aan tafel zat?'

'Dat is niet de schrijver', zeg ik. 'Dat is de uitgever.'

Perplex kijkt ze me aan, de geëpileerde wenkbrouwen hoog opgetrokken. 'O', zegt ze. 'Echt waar?'

Ik vraag: 'Heeft u het binnen liggen, het pakketje?'

M'n overbuurvrouw kan er nog steeds niet over uit. Ongelovig: 'Ik vond hem zo'n geile kop hebben.'

Tolstoj schrijft: 'En wat hij die morgen zag, zag hij later nooit meer.'

Ik hou van nooit en altijd.